

Değerler Felsefesi Açısından İrade ve Bileşenleri (Özgür Bir İrademiz Var Mı?)

Yener ÖZEN¹

Özet

İnsanın, iradesi sorunu hakkındaki araştırma tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir denilebilir, insan, dış etkilerin örneğin sosyal çevrenin, yıldızların, doğaüstü kuvvetlerin, geleceğini belirtmek konusunda etkili olup olmadığını çok eskiden beri kendi kendine sormuştur. Doğal olarak böyle bir soru, insanın kendi kaderini belirleme konusunda serbest olup olmadığı sorusunu da hatıra getirmiştir. Bu soruya verilecek cevabın ne olacağı konusunda, filozoflar, teologlar, psikologlar farklı görüşler savunmuşlardır. Bu konuda geniş ve derin fikir ayrılıklarının bulunmasını bir bakıma olağan saymak gerekir. Çünkü insan iradesinin kendi elinde olup olmadığı sorusuna verilecek cevap insanın kendi orijini, doğası hakkındaki kanaatine göre değiştiği gibi, insanın Tanrı, dış dünya ve doğa hakkındaki fikrine göre de değişik bir özellik kazanır. Bu çalışmada, iradenin kavramlaştırılması, bileşenlerinin betimlenmesi ve değerlerin oluşumunda ki konumu tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İrade, Seçme, Karar verme, Eylem

Will and Components of the Philosophy of Values (Do You Have an Unfettered My Will?)

Abstract

Man, the will of historical research on the issue, said that as old as human history, human, social environment, external influences, for example, stars, supernatural forces, whether it is effective to indicate the future of the self-asked since time immemorial. Naturally, such a question, the question of whether people are free to determine their own destiny has brought the memories. What would be the answer to this question, philosophers, theologians, psychologists have argued, different opinions. Wide and deep differences of opinion on this subject need to find away, the usual count. The answer to the question of whether their own hands because the human will of one's own origins, such as changes in the opinion of the nature of man, God and the nature of the outside world in a different opinion about the feature wins. In this study, the conceptualizations of the will, the positions of the components are described and discussed the formation of values.

Key Words: Will, Selection, Decision, Action

¹ Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. yenerozen@erzincan.edu.tr

Giriş

İnsan davranışlarının biyolojik, fizyolojik, sosyal ve kültürel temelleri vardır. Bireye canlı organizma, insan ve kültürlenmiş bir kişi olarak bakıldığında sözlük kapsamında insan, toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı olarak tanımlanabilir.

İnsan, yaratılış itibarıyla diğer canlılardan daha üstün yeteneklere sahip bir varlıktır. İnsanın üstünlüğü sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir. Onun sorumluluğu iradesinedayalıdır (Akgüç, 2008, s.253). İnsan zekâsı bilgisiyle değil, ancak iradesi ile insandır. Zekâ ve bilgi az çok hayvanda da vardır. Fakat özellikle, ahlaki anlamda irade canlı organizmalar zincirinin son halkasını oluşturan insana has bir güç ve ayrıcalıktır. İrade, yalnız bir güç ve ayrıcalık değil, hem de insanları birbirinden ayıran ve aralarında üstünlük aşağılık farkı yaratan tek ruhsal kuvvettir (Başgil, 2009, s.26).

İrade seçmek ve karar vermek ve bu seçimleri eyleme dönüştürmek şeklinde tanımlanabilir (Dökmen, 2000, s.213). İrade insanı hareket ve davranışlarını kontrol eden bir güçtür. Bireyin yapıp etmelerdeki seçenekleri kendi istem ve eğilimleri doğrultusunda karar verme yeteneği ya da gücü olan irade insana doğuştan verilen bir yeti olmayıp sonradan çevreden kurulan etkileşimlerle kazanılan savaşımdır (Özen, 2011, s.4).

Diğer bir tanımda irade, bir eğilim veya eğilimde tasarruftur. Yani iki şeyden birini seçme durumunda bulunan insanın, o iki şeyden herhangi birini seçme cehd ve gayretini ortaya koymasındır (Ören, 2006, s.19).

Sözlük kapsamında ise irade bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç olarak tanımlanabilir.

İrade, doğrudan doğruya malum olan şey olarak tanımlanmaktadır. Bilvasıta bilinen ve tasavvurda görünen madde âlemine geçen yol ondan başlar. İrade her şeyin anahtarıdır. Hakikatin dar kapısıdır. Biz kâinatı kendi varlığımız vasıtasıyla anlamalıyız. Fertlerin iradeleri kendi vücutlarında belirir. Beyindeki zekâ ve vücuttaki temadiyet isteğini bu irade doğurur (Schopenhauer, 1962, s.25).

Bizim Olmayan Hareketler

Refleksler ve Otomatik Hareketler (İdea-Motor Temayülü)

İrade konusunda yalnız bizim olmayan hareketleri değil, bizim olanlardan da bir kısmını çıkartmak, fizyolojik hayatımızın derinliklerinde bizden habersizce oluşan organik faaliyetleri geçmek gerekir (Başgil, 2009, s.31).

Refleks dediğimiz ani hareketler, bilinçsiz ve hızlı bir biçimde gerçekleşir. Bilinçsizdir çünkü kararı beyinden değil omurilikten gelir. Refleks uyarılara sabit karar verilmesiyle oluşur. Uyarı yorumlanamaz, daha doğrusu onun niteliği hakkında bilgi sahibi olunamaz. Çünkü uyarı beyindeki herhangi bir merkezden geçmeden bir cevaba varılır uyarılar ara nöronlarla beyne iletilirse, böylece uyarının niteliği anlaşılır ve bu durumda istemli olarak nasıl hareket edileceğine karar verilir. Mesela, bir acı anında elimizi birden çekeriz ama tehlike anına örneğin bir yere tutunuyorsak elimizin tahrip olmasını göze alarak vücudumuzu kurtarmak için geri çekmeyiz. Bu önceliği karar veren beyindir.

Eğer hareket ideo- motor temayülünün neticesi olarak yapılan otomatik bir hareketse, böyle bir hareketi iradî saymaya imkân yoktur. Fakat gene yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bizim fırtına sesi üzerine kalkıp kapıyı kapamamız veya temiz hava almak düşüncesiyle kapıyı daha da fazla açmamız, belli bir neticeyi elde etmek için yapılmışsa, o hareketi iradi hareket saymak gerekir (Güriz, 1967, s.638).

İrademize yabancı kalan otomatik hareketler üç şekildedir. Bunlar,

1. İçgüdüsel(insiyaklar) hareketler
2. Alışkanlıklar(itiyatlar)
3. Telkinli hareketler

İç Güdüsel Hareketler

İçgüdü, bir insanın belli bazı şeylere dikkat etmesini veya onları hissetmesini sağlayan, böyle bir şey gördüğü zaman özel bir heyecan duymasına yol açan, belli bir tarzda hareket etmesini temin eden veya hiç olmazsa bir itici güç olarak harekete sebep olan, doğuştan gelen veya kalıtım yoluyla kazanılan psikofizik bir eğilimdir (Güriz, 1967, s.639).

Alışkanlıklar

Alışkanlık “eyleyen tarafından edinilen ve durumların genelliği içerisinde etkinliğinin yinelenmesini zorunlu kılan bir gelenek”tir (Bravo, 2008, s.169).

Otomatik hareketler ve faaliyetlerimizin büyük bir kısmı da alışkanlık veya itiyat şeklinde oluşurlardır. Alışkanlık içgüdülerden kesin bir biçimde ayrılır. İçgüdü sırf kendine özgü ve türün bir ayrıcalığı olduğu halde alışkanlıklar aksine, tamamıyla kişiye mahsustur. Ve kişiden kişiye hatta aynı kişinin yaşam süreci içinde değişebilir. Alışkanlıklar başkasından görüp öğrenme yoluyla elde edilir (Başgil, 2009, s.33).

En gerekli alışkanlıklarımız, aklıdır ki organizmanın ve fizikî işlevlerinin muhafazası ve normal gelişimiyle alakalıdır. Bununla beraber insanın orijinal olarak tek bir temele sahip olmadığı pek çok alışkanlığı kazanma yeteneğinin olduğunun farkına varmak önemlidir. Bu durum, farklı alışkanlıkların kazanılmasında yararlıdır. Her alışkanlık bir kuvvettir ve insan ne kadar çok kuvvete sahipse, o kadar çok eylemde bulunabilir, hayatını tümüyle yasar. Tepkisiz kazanım olmaz, karşılıklı ifade olmaksızın izlenim olmaz. Öğrenilen her şey, belli bir alışkanlık için kalkış noktası olmalı ve organizmasını belli bir eylem için belirlemelidir (Türer, 2002, s.306).

Alışkanlıklar öğrenilerek, taklit ile veya hiç yoktan yapay olarak meydana getirilir bu nokta ile alışkanlıklar içgüdülerden ayrılır. İçgüdülerimizi değiştirmek çok güç olabilir ama alışkanlıklarımızı değiştirmek iyi ve kötü alışkanlıklarımızı belirlemek bizim elimizdedir (Başgil, 2009, s.35). İrade de bu değişim kısmında devreye girmektedir.

Telkinli Hareketler

Telkin, bilinç dışı bir sürecin aracılığıyla, kişinin ruhsal veya fizyolojik alanıyla ilgili bir düşüncenin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir (TDK).

Telkin diye, bize herhangi bir şey hakkında fikir vermek ve bu sayede inancımızı kazanarak harekete yöneltmek için karşı karşıya bırakıldığımız söz veya hareket şeklindeki etkiye denir. Dikkat edersek telkinli hareketlerde içgüdüler ve alışkanlıklar gibi bizden ortaya çıkmakla beraber, gerçekten bizim değildir. Görüldüğü gibi bedenimiz birçok hareket sergilemektedir. Bunları bir kısmı otomatik olarak ortaya çıkmakta bir kısmı alışkanlıklarla bir kısmı da telkin yoluyla ortaya çıkmaktadır. *Bizden ortaya çıkması açısından bizim gibi görünen hareket ve faaliyetler, aslında bizim olmaktan uzaktır. Çünkü bizim irade ve şuurumuzun eseri değildir* (Başgil, 2009, s.35-36).

İrade Ediniminde Beynin Ruhsal Bileşenleri

Algılama

Algılamanın nasıl olduğunu anlamamız için öncelikle duyum mekanizmasını bilmek gerekmektedir.

Duyum bir ışığın parlaklığı, bir ses tonunun perdesi, kahvenin sıcaklığı ya da iğne battığında duyduğumuz acı gibi ilkel yaşantıları içerir. Duyumlar yaşantının ham maddeleridir. Ancak yaşantı sadece bir dizi duyumdan ibaret değildir (Morgan, 2009, s.242).

Duyum, bir organizmanın iç ve dış uyarıcılara karşı duyarlılığını gösteren bir terimdir. Buna karşı algı, duyumdan daha ileri bir adımdır ve algısal süreçler, duyularımızın bizde oluşturduğu yaşantıların en ufak parçalarını bile anlamlı, örgütlü bir bütün halinde yorumlanmasını içerir. Duyum öncelikle duyu organlarımızın oldukça yapay karmaşık doğasıyla belirlenir. Böylece duyum yalnızca dışarıdaki bir neden tarafından belirlenmiştir, ama sonradan kendi yasalarınca tamamlanır. Bu yüzden de duyum tümüyle öznedir (Schopenhauer, 2005, s.25).

Kişi kendi gövdesini ancak beyninin algısında bilir. Gövde, duyularla, onların sağladığı verilerle beyne iletilir, algılayıcının anlama yetisi etkiden nedene geçerek işlevini yerine getirir. Böylece anlama yetisi gövdeyi gören göz ya da gövdeye dokunan el aracılığı ile yer kaplayan süresi olan bu gövdeyi kurar. Gövdenin varlığına ilişkin bu genel duygu ancak isteme(irade) ile ilişkide doğrudan vardır. Bu duygu istemenin(irade) eylemlerinde doğrudan vardır. İstemenin eylemleri, dışarıdan algılamaya kendilerini gövdenin eylemleri olarak sunarlar (Schopenhauer, 2005, s.20).

Düşünme

Genel bir kanıya göre insan, kainatta bilinen varlıklar arasında en mükemmel olanıdır.. İnsanda bulunan özelliklerden bir kısmı bilinen diğer varlıklarda ya hiç yoktur ya da çok ilkel seviyelerde mevcuttur. Bu özelliklerden en önemlisi akıl ve onun insana mahsus olan fonksiyonlarıdır. Düşünebilmesi ve aklına hitap edilebilmesi sayesinde diğer varlıklardan ayrı, özel bir konumda bulunmaktadır. Sahip olduğu düşünme yetkisi ve görevi nedeniyle de davranışlarının sorumluluğunu yüklenmektedir (Birkök, 1998, s.4).

Doğada, evrende her şey karşılıklı etkileşim halindedir. Zihinle beden arasında da böyle bir etkileşim vardır. Zihindeki olumlu düşünceler bedende bir takım olumlu sonuçlar yaratır. Pozitif

düşünce, olumsuzluklara razı olmayan, her koşulda yapabilecek iyi bir şeyin olduğuna inanan, insan hayatını olumlu yönde etkileyen bir düşünce tarzıdır.

Düşünme zorunlu olarak algının, özgün dünyasının bir kopyası, bir yinelemesidir (Schopenhauer, 2005, s.16).

Zihinde zaman içinde detaylanan konu, bireyin eylemlerini tetikler ve aklından geçenleri istemesine yol açar. Bu durum bireyin eylemlerini ve tercihlerini düşüncelerine borçlu olmasının bir sonucudur (Acar, 2006, s.1).

Duygulanım

Duygulanım dışı vurulan, özellikle de suratla ifade edilen duygusal haller demektir. Neşeli, öfkeli, durgun, endişeli, bezgin sıkılmış gibi... Andan ana günden güne değişebilir. Bunlar günlük yaşam içinde sık sık görülen duygu durum dalgalanmalarıdır. Normalde günlük duygu durum belli sınırlar içinde bu örneklerle benzer biçimde kısa süre değişimler gösterir ve anormallik düşünülemez. Bazen gerçekten duyulanacak, öfkelenecek, sevinecek durumda kişi bu durumla bağdaşmayacak şekilde aşırı, dengesiz kimi zamanda uygun olmayan duygusal tepkiler gösterebilir ya da tümünden tepkisiz kalabilir. Bunlar duygulanımda bozukluk belirtisidir (Doksat, 2003, s.12).

Davranış

Zihin ve beden, birbirini sürekli olarak etkileyen iki sistem ve aynı doğrultuda hareket etme yetisine sahiptir. Bedende yaşanacaklar önce zihinde yaşanır ve beden, zihnin sahip olduğu düşünceden etkilenecek hareketlere geçer. İnsanın davranışları, düşünce yapılarının etkisi sonucu geliştirdiği tepkilerdir. Zihinde zaman içinde detaylanan konu, bireyin eylemlerini tetikler ve aklından geçenleri istemesine yol açar (Acar, 2006, s.1).

Bu durum bireyin eylemlerini ve tercihlerini düşüncelerine borçlu olmasının bir sonucudur (Acar, 2006, s.1).

Davranış süreklilik boyutunda var olur. Bir kişi herkeste gözlenen davranışı göstermiyorsa bu durum anormaldir. Aynı şekilde bir kişi bir davranışı birçok kez yeniler ve başka hiçbir şey yapmazsa bu durumda anormaldir. Bu iki davranışın ortasındaki davranış ise normaldir (Morgan, 2009, s.307).

Dürtü

Organizma, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan su gibi bir madde, ya da uyku gibi bir koşuldan mahrum bırakılmışsa, organizmanın bu durumuna gereksinme adı verilir. Gereksinme hali organizmayı gergin bir duruma sokar ve organizma harekete hazırdır. Organizmanın bu durumuna dürtü hali adı verilir (Cüceloğlu, 1997, s.230).

Dürtülerin bazıları açlık susuzluk gibi vücutta bilinen bazı fizyolojik değişikliklerden kaynaklanır. Açlık ve susuzluk birincil olarak iç fizyolojik etmenler tarafından kontrol edilir. Fakat dış fizyolojik etkenlerinde bunlar üzerinde etkisi vardır. Mesela su ihtiyacımız olmadığı halde tadı güzel olduğu için su içebiliriz (Morgan, 2009, s.181).

Sosyal dürtüler ise biyolojik güdülerin evriminden meydana gelirler zamanla fonksiyonel özellik kazanır. Bunlara örnek olarak saygınlık, sosyal statü, kabul edilme verilebilir.

Dikkat Konsantrasyon

Motivasyon organizmayı bir hedefi aramaya, bir ihtiyacı duyurmaya sevk eden biyolojik tabiatlı bir güç veya enerjidir. Motivasyon davranışların ortaya çıkış sebebiyle yakından ilgilidir. Bir davranışta bulunduğumuzda bizi ona iten maksat vardır. Bu maksat bir dürtü olup bizi ona iten güce motivasyon denmektedir.

Bir bilgiyi öğrenmek için dikkat etmek gerekmektedir. Duyusal kayda gelen birçok uyarıcıdan ancak dikkat edilenler kısa süreli belleğe geçer. Bireyin dikkat düzeyinde iç dünyasındaki özellikleri (ilgi, ihtiyaç, kişilik özellikleri...) ve dış çevre faktörleri (uyarıcının büyüklüğü şiddeti, farklılığı...) rol oynar.

İrade uygulamasında harcanan çaba gerçekte dikkat çabasıdır, istemdeki uğraş, bilinci net tutma çabası, yani dikkati odaklı tutma uğraşdır (May, 2008, s.272).

Konuşma

Konuşmanın tanımı şöyle yapılabilir: Beyinde oluşan bir iletinin konuşma örgenlerinden yararlanılarak dinleyen kişiye ses titreşimleriyle iletilmesidir. Görüldüğü gibi konuşmanın farklı özellikleri vardır. Bu özellikler: *zihinsel, fizyolojik ve fiziksel*dir. *Zihinsel özellik* konuşmanın beyinde oluşturulması, *fizyolojik özellik* beyinde oluşan bu durumun sese dönüştürülmesi için konuşma örgenlerinin hazırlanması, *fiziksel özellik* ise sesin duyulabilmesini sağlayan ses titreşimleridir (Özçelik, <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/ioltip/2272/unite03.pdf>).

Konuşma, günlük bir gereksinim olduğu gibi işimiz ve uğraşımız yönünden de bir gereksinimdir. Kimimiz öğrenciyizdir; konuları arkadaşlarımız ile birlikte tartışırız. Hazırladığımız bir konuyu sınıfa ve öğretmenlerimize sunarız. Konumuz ile ilgili bize yöneltilen soruları, eleştirileri yanıtlanırız. Bu iş ve uğraşların gerektirdiği konuşmaları yaparız ve konuşma, bir düşünce alışverişi; başka türlü söylemek gerekirse, yaşantılarımızı başkalarıyla paylaşma işidir (Erenoğlu ve Otcu, 2007, s.31).

Konuşma yetisi çok kapsamlı telgraftan başka bir şey değildir. Bu telgraf keyfi imleri büyük bir hızla, büyük bir ustalıkla iletir. Peki, bu imler nasıl anlam yaratır? Onlar nasıl yorumlanır? Biri konuşurken biz onun sözlerini, imgelemde o anda resimlerle mi dönüştürüyoruz? İmgelem yıldırım hızıyla geçmişe uçup sözcüklerin akışına, dilbilgisi çekimlerine göre onları birbirine bağlayıp, devindirip, biçimlerini değiştirip ayrıntılı olarak onların resmini mi çiziyor? Öyleyse biz bir konuşmayı dinlerken ya da kitap okurken kafamızda kim bilir nasıl bir kargaşa oluyordur. Ama gerçekte böyle olmaz. Konuşmanın anlamı doğrudan açık seçik kavranır genelde düşlemler bu işe karışmaz. O usun usla kendi yetki alanı içinde konuşmasıdır. Onun ilettikleri aldıkları soyut kavramlardır, algıda bulunmayan tasarımlardır. Bunlar bir kere oluşturulur her zaman geçerli olurlar. Sayıları da oldukça azdır. Genelde gerçek dünyadaki sayısız nesnenin tümünü sarıp sarmaları içerir, temsil eder. Bu, konuşma organı olsa bile hayvanın hiçbir zaman konuşmamasının nedenini kendi başına açıklar. Sözcükler öznel bağlaştığı us olan belli bir tasarım öbeğini gösterdiklerinden onlar hayvanlara bir şey demez sözler hayvanlar için anlamsızdır. Dolayısıyla dil bizim akıldan kaynaklandığını düşündüğümüz bütün öteki belirlemeler gibi, insanı hayvandan ayıran her şey gibi, bu tek yalın ögenin dilin kaynağı olmasıyla açıklanabilir bu öge kavramlardır, algıda temsil edilemeyen soyut tasarımlardır (Schopenhauer, 2005, s.16).

Zekâ

Zekâ, olayları bağımsız olarak düşünebilme, yeni durumlara başarıyla uyabilme, eylem ve tutumları belli bir düşünce ya da erek çevresinde toplayabilme yeteneği. Algılama, belleme, çağırışım yapma, imgeleme, yargıda bulunma, usavurma, soyutlama, genelleme gibi ruhsal işlevlerin tümüne verilen ad olarak tanımlanabilir (**Eğitim Terimleri Sözlüğü**, 1974, s.24).

Kişiliğin gizilgücü olan *zekâ*; algı, bellek, öğrenme, düşünme, soyutlama, yeni durumlara uyma gibi birçok *zihinsel işlevin* bileşimidir. *Zekâ*, kişinin yeni durum, engel ve sorunlar karşısında deneyimlerinden ve öğrenmelerinden yararlanarak o an için gerekeni yapması, uyumu sağlayabilmesi, yeni çözümler bulabilmesi *yeteneğidir*. Uyumlu, düzenli, sağlıklı kişilik yapısı ve davranışlar için gerekli olan temel *zihinsel işlevdir* (Köknel, 1985, s.50-51).

Kant zihnin, duyguların üzerine yazdığı veya olayları sadece emip sınıflandıran basit bir edilgen hamur olmadığını düşünüyordu. Gerçekte olan, nesnelere anlayış yollarımıza uymasındır. Bunun bir örneği matematiktir. Matematik zihnimizdeki kavramlardır. Doğa onlara uyar yanıt verir (May, 2008, s.280).

İnsanoğlu *zekâsıyla* varlıklar arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri, birbirleriyle olan ilişkileri, hızlı ve doğru anlama kabiliyetini elde etmiştir. İnsanın iradesi ile *zihinsel boyutu* birbirini tamamlayan faktörlerdir. İnsanın *zihinsel zekâsı* olmadan iradesini kullanması mümkün değildir (Ören, 2008, s.62).

Zekâ yorulabilir. İrade ise hiçbir zaman yorulmaz. *Zekâ* uykuya muhtaçtır. İrade ise uykuda da çalışır. Yorgunluk ve ağrının kaynağı beyindir. Kalp kasları gibi beyine bağlı olmayan kaslar hiçbir zaman yorulmaz. Uykuda bile beslenir. İrade ise hiçbir zaman gıdaya muhtaç değildir (Schopenhauer, 1962, s.40).

Bilinç

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz tüm ruhsal bileşenlerin sağlıklı çalışması durumunda kişinin ulaşacağı nokta bilinç halidir. Yani farkındalığı fark etme halidir (Özen, 2011, s.114).

Her şeyden önce şu bilinmelidir ki *zekâ* ile bilinç aynı şey değildir. *Zekâ* birbirinden bağımsız gibi görünen olaylar arasından bağıntıyı görebilmektir. Bilinç, *zekânın* yürekle birlikte kullanılarak görünenin ardındaki görünmeyeni kavrayabilme yeisidir. Bilinç, algı ve bilgileri, yüreğin aydınlattığı zihinde duru ve saf olarak izleyebilme yetisidir (Ören, 2006, s.86).

İrade, insanda varlığı ile düşüncesinin iç içe, hayatın ise insanın kendisine ait olduğunu hissettiren bilinçtir. Varoluş haline bilinçle katılmadan önce iradenin oluştuğundan söz edemeyiz (Eroğlu, 2008, s.2).

Beynimizde farkında olduğumuz fikir faaliyetleri var farkında olmadığımız fikir faaliyetleri var. Üst bilinç, düşünerek, akıl yürüterek, mantıkla değerlendirme yaparak ele aldığımız konu hakkındaki faaliyetlerin merkezidir. Alt bilinç (bilinçaltı) ise, biz farkında olmadan çeşitli fikirler üreten beyindeki veri tabanımızın merkezidir. İçinde yaşadığımız toplumun bizi şartlandırmaları, okuduklarımızı seyrettiklerimiz, iletişimde olduklarımız işte bunlar ana hatlarıyla beynimizin veri tabanını oluşturur (Ören, 2006, s.87).

İnsanın bilinci, bir internet öncesi internettir. İnsanlar dillerini ve bilinçlerini kullanarak, birbirlerine zihinsel modellerini aktarabilirler. Birbirlerinin zihinlerine konuk olabilirler. İnternet öncesi internet olan insan bilinci sayesinde, Eski Mısırlılar veya Sümerler bize bilgi aktarabiliyorlardı, şimdiki internet ortaya çıkmadan öncede insanlar zaman ve mekânda uzaklıkları aşarak birbirlerine mesaj iletebiliyorlardı (Dökmen, 2000, s.95).

Kısaca bilinci tüm duyularımızın toplamı olarak ifade edebiliriz.

Schopenhauer ise dünyanın varlığının bir tek ipliğe bağlı olduğunu ifade etmiş, dünyanın içinde varolduğu şu andaki bilince bağlı olduğunu söylemiştir.

İrade

Hayatın tamamının iradeden oluştuğunu ifade eden Schopenhauer, hayatı bir ızdırıp olarak görmüş bunun nedenini ise şu şekilde açıklamıştır: Âlem, iradeden ibaret olunca, bir acı âlemi olmaya mahkûmdur. Öncelikle irade ihtirastır. Ve elinde tutamayacağından daha fazlasını yakalamak ister. Tatmin edilmiş bir arzuya tatmin edilmemiş on arzu düşer. İhtiras sınırsızdır. Tatmin ise sınırlıdır. Tatmin edilmiş ihtiras yeni bir ihtirası doğurur. Ve bu böyle devam eder gider. Bunun sebebi şudur: irade kendi kendini yemeğe mecburdur. Çünkü kendisinden başka bir şey yoktur. Ve irade aç bir iradedir (Schopenhauer, 1965, s.48).

İradenin görünmesi mükemmelleştikçe ızdırıp daha da artar. Bilgimiz arttıkça ızdırabımız da artar. Zekâ geliştikçe ızdırabın derecesi artar. Şuur yükseldikçe ızdırıp artar. En ilkel hayvanlarda hafif derecede ızdırıp vardır. Bel kemikli hayvanlarda sinir hücresi oluştuğundan ızdırıp artar. Kısacası irade bilgi ve zekaya kul olmadıkça, dünya derdinden kurtuluşun çaresi yoktur (Schopenhauer, 1965, s.50).

Yaşama İradesi

Schopenhauer mantığın bedene yenik düşmesini zayıf örneklerle açıklamaya çalışmak yerine, mantığımızı tümüyle hükmeden, mantığın bütün planlarını bozan, bütün yargılarını çarpıtan güce '**yaşam iradesi**' (**Wille zum Leben**) adını verdi. Yaşam iradesi, insanın doğasında var olan bir hayatta kalma ve üreme güdüsüyü. Yaşam iradesi sayesinde en ağır bunalımı geçirenler bile, bir gemi kazasına uğradıkları ya da ölümcül bir hastalığa yakalandıkları zaman hayatta kalmak için savaşıyorlardı. Yine yaşam iradesi sayesinde, en akılla hareket eden, en kariyer düşkününü insanlar bile gülücükler dağıtan bir bebek karşısında yumuşayıp baştan çıkıyorlardı; zaten bebek görünce eriyip bitmeseler bile bir gün nasılsa çocuk sahibi olacak, çocuk doğunca da onu delice seveceklerdi. Uzun bir tren yolculuğu sırasında güzel bir yolcu görünce insanın aklının başından gitmesine yol açan da yine yaşam iradesiydi (<http://www.felsefeforumu.com/viewtopic.php?f=45&t=929>).

Yaşam, görünür dünya, görünüşü, istemenin aynasıdır, kopyasıdır ancak. Dolayısıyla gölgenin gövdeye ayrılmadan eşlik etmesi gibi yaşam da, istemeye eşlik eder, istek varsa istek-yaşam dünyada vardır (Schopenhauer, 2005, s.211).

İnsanın gıdaya, cinsi zevklere veya üremeye karşı olan şiddetli arzusunu düşünelim. Bu arzu bir düşünceden mi doğuyor? Muhakkak hayır. Onun kaynağı gayri meşru yaşama iradesidir (Schopenhauer, 1965, s.39).

Vücut bir irade tarafından yaratılmıştır. Kan, hayat dediğimiz iradenin emri altında çukurlar açarak damarları yaratır. Bu çukurlar derinleşir ve kapanır. Böylece arterler ve venler belirir. Anlama iradesi beyni, yakalama iradesi eli, beslenme iradesi hazım kanalını yaratır. Bu çift yani irade ve et aynı gerçekliğin ve aynı olayın iki yüzünden başka şey değildir. İrade ve vücudun faaliyeti iki ayrı tarzda beliren aynı şeydir. Vücudun faaliyeti iradenin gözle görülür hale gelmiş şekliyle yani şahıslanmasından ibarettir. Bu hüküm vücudun her olayı için geçerlidir. Hatta vücudun tümü objektive olmuş yani tasarım haline gelmiş iradeden ibarettir (Schopenhauer, 1965, s.40).

İnsanın biçimi insanın istemesine karşılık geldiğinden bireysel gövde, bireysel olarak dönüşüme uğrayarak istemeye – bireyin karakterine- karşılık gelir. Dolayısıyla isteme baştan sona her ayrıntıyla bireysel karakteri gösterir (Schopenhauer, 2005, s.52).

İsteme her zaman çalışıp didinir, çünkü onun tek doğası didinmektir. Amacına ulaşmak bile istemeyi durduramaz. Bundan dolayı o son bir doyumuna ulaşamaz (Schopenhauer, 2005, s.233).

Doyum ise, beklentilerin, gereksinimlerin, istek ve dileklerin karşılanmasıdır. Yaşam doyumunu ise, bir insanın beklentileriyle (ne istediği), elinde olanların karşılaştırılmasıyla neye sahip olduğu elde edilen durum ya da sonuçtur (Özer ve Karabulut, 2009, s.72).

İstek doğası bakımından sancıdır, isteğe ulaşma hemen doyunluk üretir. İsteğin nesnesi yalnızca görünüşte bu nesneyi, ele geçirmek onun büyüsunü alır götürür, dilek, gereksinim kendini yeni bir biçimde yeniden ortaya çıkarır. Bunlar ortaya çıkmazsa bunları pişmanlık, boşluk, sıkıntı izler. Bunlarla uğraşmak, isteğe karşı savaşmak ölçüsünde acı vericidir. İstek ile isteğin doyunulması arasındaki aralıklar ne çok kısa ne de çok uzun olduğunda, bunların neden olduğu acı en aza indirilir. Bu, en mutlu yaşamı yaratır. Bunun dışında bizim yaşamın en güzel bölümü, onun sevinci diye adlandırdığımız şey (bizi yaşamın kaygısız seyircilerine dönüştürmesi nedeniyle), bütün isteklere yabancı olan saf bilgidir, güzelden duyulan hazdır, sanattan alınan gerçek zevktir. Schopenhauer bütün bu bilgilere dayanarak her insanın yaşamının istek ve isteğe ulaşma çabası arasında aktığını ifade etmiştir (Schopenhauer, 2005, s.238).

İnsanın doyumuna ulaşması ona mutluluk verir onu acıdan kurtarır. İnsanın doyumuna ulaşmak için, mutlu olmak için hatta acıdan kurtulmak için sergilediği bütün hal ve hareketler irade olarak ifade edilebilir. Kendiside iradenin bir eseri olan insanın yaşamı isteğe ulaşma çabasıdır. Sonuç olarak, insan yaşamının tümünü, bir var olma isteğini koruma kaygısı doldurur (Schopenhauer, 2005, s.236).

Üreme İradesi

Üreme her organizmanın son gayesi ve en kuvvetli içgüdüsüdür. Çünkü ölümü bu yoldan yenebilir. Bu konuda irade hemen hemen idrakten farksızdır. Buna göre tenasül uzuvları iradenin asıl noktalarıdır. Ve böylece beynin ve idrakin zıt kutuplarıdır (Schopenhauer, 1965, s.43).

Diyebiliriz ki; benimiz bilinçli ve bilinçdışı ben olmak üzere iki parçaya bölünmüştür. Bilinçdışı beni, yaşam iradesi yönetir. Bilinçli ben ise yaşam iradesine boyun eğmek zorundadır; üstelik yaşam iradesinin planlarından genellikle haberdar değildir. Bilinçli ben bağımsız olmaktan çok, üremekten başka bir amaç gütmeyen, baskın yaşam iradesinin yarı kör hizmetkârıdır. Akıl iradenin karar vermek için yaptığı gizli toplantılara giremez; tabii ki akıl iradenin sırdaşıdır ama her şeyi de öğrenmesi mümkün değildir. Akıl ancak üremeyi gerçekleştirmek için kendisine yetecek kadarını öğrenir. Bunun da fazla bir şey olduğu söylenemez.

İradenin Temel Bileşenleri

Eylem

Yaptığımız seçimler, gözlenebilir nitelikte olur veya olmaz. Eylemde bulunduğumuzda, yaptığımız seçimler gözlenebilir hale gelir. Eylem ve davranış kavramları eş anlamlı değildir. Tüm davranışlarımız içinden bilinçli, amaçlı ve örgütlü olanlara eylem adı verilir; “eylem sorunu kaçınılmazdır ve insan bunu kaçınılmaz olarak çözer ve bu doğru veya yanlış çözümü, ama iradi ve zorunlu olan çözümü herkes kendi eylemlerine taşır.” (Dökmen, 2000, s.221).

İstemenin geleceğe ilişkin kararları, aklın bizim belli zamanda ne isteyeceğimiz konusunda düşünüp taşınmalarıdır. Onlar istemenin gerçek eylemleri değildir. Ancak kararı gerçekleştirmek onu isteme olarak damgalar (Schopenhauer, 2005, s.42).

Eğer kendi isteğimize yani seçimimize dayanarak eylemde bulunuyorsak, bu durumda irademizi sergiliyoruz demektir. Örneğin içimizdeki isteklere göre meslek seçmiş ve bu mesleğe adım atmışsak bu konuda irademizi sergiliyoruz demektir. Başkasının seçimlerine dayanarak eylemde bulunuyorsak irademizi sergilemiyoruzdur. Örneğin çevremizin isteklerine kapılarak, bize uygun olmayan bir mesleğe girmişsek bu konuda kendi irademizi sergilemediğimizi düşünebiliriz (Dökmen, 2000, s.221). Bu durumda davranışımız yukarıda da bahsedildiği üzere eylem iradeden ziyade bir ödev olarak görülebilir.

Eylem, bütün insan davranışlarına kadar yayılmasına rağmen onu kaba bir içgüdü, basit bir refleks olarak anlamak yanlıştır. Çünkü eylemin kaynağında kör ve bilinçsiz olmayan bir irade bulunur. İstemek ile eylemek yalnızca düşüncede değişiktir. Gerçekte onlar birdir. İstemenin her doğru, gerçek, aracısız eylemi de öncelikle doğrudan gövdenin görünür bir eylemidir (Schopenhauer, 1965, s.53).

İstemek ile eylemek yalnızca düşüncede değişiktir. Gerçekte onlar birdir. İstemenin her doğru, gerçek, aracısız eylemi de öncelikle doğrudan gövdenin görünür bir eylemidir. Buna göre gövde üzerindeki her izlenim, aynı zamanda, ilkin, aracısız olarak isteme üzerinde bir izlenimdir. İzlenim

istemeye karşı olduğunda acı diye adlandırılır, istemeye uygun olduğu ölçüde de doyum ya da hoşnutluk verir. Tüm eylem dizileri her bireysel eylemin koşulu (onu gerçekleştiren tüm gövdenin kendisi, sonuç olarak gövdenin içinde var olduğu, onun var olmasına aracılık eden süreç) istemenin ortaya çıkmasından görünür olmasından, istemenin nesnelleşmesinden başka bir şey değildir (Schopenhauer, 2005, s.43-52).

Asıl eylem, birey halinden kişi haline geçmiş insanda ortaya çıkar. Toplum içinde bir kişi olarak eylemde bulunma, bizi biz yapan, bizi oluşturan ve geliştiren bir eylemde bulunmadır. İnsan, sadece belli uyarıcılara belli cevaplar veren bir varlık değildir. Çünkü onun eylemde bulunması bilme, isteme ve var olma arasındaki uyuma göre bir eylemde bulunmadır. Zira bilme, isteme ve var olma eyleme, eylemde onlara bağlanıyor. Dolayısıyla insan eylemini basit bir uyarıcı-davranış formülü biçiminde düşünemiyoruz. Blondel'in ifadesiyle eylem, "tanımanın, istemenin ve var olmanın" arasındaki uyumu aramadır.

Seçme ve Karar Verme

Kişi özgür seçimlerini eyleme dönüştürebildiği sürece iradesini kullanmış olur. Özgür seçimler yapamadığımız, seçim yapsak bile bu seçimler doğrultusunda eylemde bulunamadığımız zaman bir irade eksikliği yaşarız. Önemli önemsiz pek çok konuda iradeli davranışa ihtiyacımız vardır. Meslek seçerken, iş seçerken, hatta gömlek alırken bile irademizi sergilemeye ihtiyacımız vardır (Dökmen, 2000, s.217).

Seçme önümüzdeki seçeneklerden bir tanesini diğerlerinden ayırma, gerçekleştirmek demektir. Seçim yapmamız hem bizim için fark eder hem de başkaları için. Sağlıklı seçimler yapabilmek kişiyi güçlü kılar. "İradenin en hâkim görüldüğü an, karar anıdır". Karar zihni bir faaliyettir, seçimle nihayet bulur (Dwelshauvers - Tunç, s. 400 akt. Erem, 1998, s.66).

Karar arzularla güçlenen ve zenginleşen, iradeyle kendini ortaya koyan ve uzun dönemli hedeflerini gerçekleştirmede kişinin benliği için önemli olan kişilere karşılık veren, onlar için sorumlu olan bir eylem ve yaşama yapısı yaratır (May, 2008, s.332).

Profesör Ernst Keen ise kararı şöyle düzenlemiştir:

Özbilinçliğimden ortaya çıkan, kendimi "değerlendiren benlik" ve "dönüşen benlik" yaşantılamamdır. Bu "ortaya çıkarma" bedensel farkındalığımla özbilincimin ya da diğer bir şekilde arzumla irademim bütünleşmesi veya birleşmesidir. Kişinin varlığının dünyayla ilişkisindeki bütünsel işlevi için de fazladan bir düzey ayırmak, yalnızca kararın diyalektik doğasını değil, kişinin tüm benliğiyle amaçlamasının, arzulama ve istemenin parçalarının toplamında fazla olduğunu yansıtır. "Karar" ne arzu ne de irade eylemi, ne de ikisinin birleşimidir. İrademe karşı bir şey arzulamam, şeker çalmaya teşvik gibidir, arzuma karşı bir şey istemem şeker sevdiğimi inkâr etmek gibidir, bir şeye karar vermek onu almak için çabalayacağımı (ya da çabalamayacağımı) resmen (kendime) açıklamamdır. Bu nedenle, karar vermek bir bağlılıktır. Başarısızlık riski içerir ve tüm varlığımın katıldığı bir eylemdir (May, 2008, s.333).

Sosyal Parametreler Yönünden (Ahlak-Hukuk-Din) İrade

Ahlak Boyutu

Ahlâk öncelikle davranışları iyi ve kötü ayırmaya çalışmaktır. Her ne kadar toplumun çoğunluğunca olumlu olarak karşılanan davranışlara iyi diğerlerine de kötü dense de iyi-kötü yer zaman ve bakış açısına göre değişebilmektedir. Kaldı ki insan davranışlarının iyi-kötü değerlendirmesinin yapılması da tek başına yeterli olmamaktadır. Bir davranışın ahlâkın konusu içine girebilmesi için bireyin farklı davranışlardan birini seçme özgürlüğünün olması gerekmektedir. Bu seçme özgürlüğüdür ki bir davranış ahlâkın konusu içine almaktadır. Seçme özgürlüğünün ve istencinin olmadığı bir davranış için bireyi iyi-kötü diye nitelenmek doğru olmayacaktır. Tıpkı hayvanların davranışlarının iyi-kötü diye nitelendirilemeyeceği gibi. Ahlâk, bireysel ben'in eylemlerinin yöneldiği hedef ile veya bireysel irade ile bu iradeye karşı koyan toplumsal iradenin karşılaşmasından doğan bir gerilim alanı olarak ortaya çıkar. Bu demektir ki ahlâk, karşı koyabilen, hayır diyebilen kısacası kişi olan ve kendinde bir değer ve amaç taşıyan varlığı gerektirir (<http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Bildiri/Ali-Osman-Gundogan-Bir-Isyan-Ahlaki-Mumkun-Mudur.pdf>).

Schopenhauer ise ahlaksal davranışı tamamen bencillikten uzak olduğu görüşünü savunmuştur ve bu görüşünü de aşağıdaki gibi açıklamıştır:

Her davranış yeter bir motifle meydana gelebilir. Nasıl ki bir taş ancak bir itme kuvvetiyle hareket edebilir. Bir motifin bir hareketi sona erdirmemesi ancak daha kuvvetli zıt bir motifin

mevcudiyetiyle mümkündür. İradeyi harekete geçiren etmen, kelimenin geniş manasında haz ve elemdir. Onun için her motifin haz ve elemle bir münasebeti vardır. Her hareket haz ve eleme hassas bir varlıkta meydana gelebilir. Bu varlık ya bizzat hareket edendir ya da o harekete pasif olarak katılan biridir. Son hedefi hareketi yapanın haz veya elemi olan her davranış bir bencilliktir. Bir hareketin motifi bencil bir hedefse o hareket ahlaki bir kıymet taşıyamaz. Bir hareketin ahlaki bir kıymet olabilmesi için yakından veya uzaktan bencil bir gaye gütmemesi gerekir (Schopenhauer, 1962, s.109).

Hukuk Boyutu

Hukuk, toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü olarak tanımlanabilir (TDK Sözlüğü).

Hukuk düzeni, doğduğu andan itibaren bireyin karşısına kabul edilmesi ve uyulması gereken, kesinlikle doğru kurallar olarak çıkar. İnsan, özgür bir varlıktır ve iradesini hukukun buyrukları doğrultusunda kullanabileceği gibi, onlara aykırı bir yönde de kullanabilir. Bu nedenle toplum içinde insanların tutum ve davranışlarının hukuk kurallarına uymaması, her zaman mümkündür.

Hegel'e göre, hukuka varlığını kazandıran şey ihtiyaçlar sistemi ve karşılıklı bağımlılık olgusu içinde emeğin görelisi (eğitimde, kültürde eşitsizlik içeren) konumudur. Böylece hukuk, bu eşitsizlik ortamında (alanında), evrensel olarak bilinen ve tanınan bir şey olarak istenmekte ve bu istem yoluyla da objektif gerçeklik kazanmaktadır. Rekabetçi çıkar çatışmaları ortamında, düzen kurucu ilke kendiliğinden oluşmaz; çünkü bireysel yararı ifade eden irade, hem tikel (bireysel) hem de ortak yarara zemin oluşturacak evrenselliği içermez; bu nedenle, düzen kurucu tartışılmaz bir yetkenin yaratılması kaçınılmazdır. İşte bu ortamda toplumsal bütünselliğin (ortak yararın) olgusallaşmasının yegâne güvencesi ve düzen kurucu ilkesi, devletin evrensel düzeni sayesinde, bireysel özgürlüğün sınırlanması olarak kendini gösterir (Türközer, 2006, s.843).

İnanç Boyutu

Doğrulanamayacağı bilinen veya doğrulanmamış fakat doğrulanabilir önermelere iradi bir rızayla inanmayı dini inanç, "insanın kendisi ve bütün kâinat üzerinde hâkimiyetini kabul ettiği duyular üstü, yüce, kudret ve kuvvet sahibi bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen bir takım esaslarla ilgili inançlar" (Coşkun, 2004, s.26) şeklinde tanımlayabiliriz.

İnsan, tasavvuf düşüncesinde evrenin küçük bir örneği olarak yaratılmış, "Allah'ı tam olarak yansıtan bir ayna olmuştur." (Schimmel, 2000, s.217)

Allah, yarattıklarından daha üstün, şan ve şeref sahibi olarak insanı yaratmış, içine de kendi ruhundan üfleterek diğer yarattıklarına insana secde etmelerini buyurmuştur. Yaşama, bilgi, duyma, görme, irâde, kudret, söz söyleme, yaratma olarak bilinen ve sıfat-ı subutiyye denen özellikler, Allah tarafından insana verilmiştir (Sever, 2008, s.29)

Özetleyecek olursak insanın eli kolu bağlanmış değildir. Yapacağı iyiliklerde seçme hakkına sahiptir. Fakat bu iyilikleri yaparken fiilleri yaratan kendisi değildir. Yaratma kudretinde bulunan yüce Allah'tır. İnsanın kendisine has külli iradesi ve cüzi iradesi vardır. Külli irade, fiil haline gelmeden kuvvette var olan ve bütün seçenekleri kapsayan iradedir. Cüzi irade ise bunların seçeneği için kullanılan iradedir (Ören, 2008, s.27).

Özgür-Hür İrade

Hürriyet-özgürlük kelimesi her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). İnsanın kendi istemesi, kendi iradesiyle eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi." Şeklinde tanımlanabilir (Akarsu, 1984 akt. Çuhadar, 2007, s.133).

İrade demek, kendi isteğinle karar verebilmek demektir. Ama daha işin başında, o "kendin"- "kendi isteğin" dediğin şey bile ancak dışardan gelen etkilere karşı bir reaksiyon olarak oluşuyor. Yani öyle "kendin" (self) diye, ne yapacağına kendisi karar veren mutlak bir gerçeklik-varlığı kendinden menkul bir benlik- söz konusu değildir. Bu yüzden de özgür irade demek, kendinde şey olarak "tam bağımsız" bir şekilde karar verebilmek demek değildir! Baskı altında olmadan, herhangi bir dış kuvvete tabi olmadan karar verebilmek demektir. Burada altı çizilmesi gereken nokta, "kendi isteğimiz" denilen iradenin kendinde şey olarak varolan bir benlikten kaynaklanmadığıdır. Benliğimiz, çevreyle ilişki içinde oluşuyor. İsteklerimiz de, özgürce gerçekleşen bir "bağımlılık" ilişkisi içinde "bağımsız" bir şekilde ortaya çıkıyor.

Bir eylemin başlatıcısı olan ve yapılmasını sağlayan iradeyi bulduğumuz zaman, aslında bulduğumuzun kendi irademiz olduğunu düşünür, seviniriz buna. Özgürlük, gerçek iradenin koşulu, ortaya koyulan irade ise özgürlüğün belirtisidir. Bize, özgür olduğumuzu söyleyen duygu, hesaplayan

düşünceye dalmadan önce, eylemler arasında seçim yaptığımızda da uyanır. Yaptığımız seçim duyularımıza vücut veren öngörünün sonucudur. Öngörünün sahibi ise benliktir (Eroğlu, 2008, s.28).

Eflâtun insan hareketlerinin düzenlenmesinde akıl ve iradenin rolünü belirtmek suretiyle akla bağlı karar ve hareket gücünün varlığını dolayısıyla insan iradesinin özgürlüğünü benimsemiştir (Hırş,1947 akt. Güriz, 1967, s.647).

Çuhadar, hürriyetin temel unsurlarından birisinin “seçme” olacağı tespitini yapmakta, bundan sonraki aşama için ise, seçmeden sonra eylemin geldiğini, insanın istediğini seçip sonra onu eylem (fiil) haline getirdiğinde, başka bir ifadeyle “yaptığında” kendisini hür hissedeceğini, ancak bu eyleminin bir engelle karşılaşırsa hürriyetsizliğinin bilincine varabileceğini ifade ederek şu sonucu çıkartılabilir: “Bütün insan hürriyetlerinin temelinde iki unsur vardır: Seçme ve Eylem.” (Çuhadar, 2007, s.141).

İrade ve düşüncenin hür olması yeterli değildir. Önemli olan bu irade ve düşüncenin hür bir şekilde eyleme dönüşmesidir.

Arzu ve İrade

Arzular, insan tabiatının belirli eğilimlerin sonucu olarak doğarlar. Arzular veya istekler kaynakları itibarıyla üç ayrı kategoriye ayrılırlar bunlar: organik istek ve ihtiyaçlar, içgüdüler ve doğuştan gelen yetenekler şeklinde sıralanabilir. Organik istekler veya ihtiyaçlar, vücudun varlığını devam ettirebilmesi ve normal şekilde gelişebilmesi için tatmin edilmesi gerekli olan arzular organik arzular veya ihtiyaçlar olarak isimlendirilebilir. İçgüdü ise bir insanın belli bazı şeylere dikkat etmesini veya onları hissetmesini sağlayan, böyle bir şey gördüğü zaman özel bir heyecan duymasına yol açan, belli bir tarzda hareket etmesini temin eden veya hiç olmazsa bir itici güç olarak harekete sebep olan, doğuştan gelen veya kalıtım yoluyla geçen edilen psiko-fizik bir eğilimdir. Doğuştan gelen eğilimler de insanların taklit yapmalarını veya bir insanın başka bir insanın davranışlarını ve hareketlerini kopya etme eğilimini veya kabul edilmeleri için mantıkî bakımdan sağlam sebepler bulunmasa bile başkalarının inançlarını kabul etme eylemini içine alır (Güriz, 1967, s.639–640).

İlk arzuladığımızda hiçbir arzu mümkün değildir. Birkaç şekilde arzuladığımız zaman ancak mümkün olur ve onu birkaç taraftan, muhtemelen uzun bir zaman zarfında ele alarak, gücü üretiriz, onu gerçek yapmak için tehlikeyi göze alırız. Arzuda Lynch in hayal etme eylemiyle ilişkilendirdiği özerk bir unsur vardır. William James ise arzuyu yaratıcı bir eylem olarak tanımlamıştır (May, 2008, s.266–271).

İnsanlar genellikle arzularını tatmin etmek için hareket ederler. Acıktığımız zaman yiyeceği arzularız ve yemek yeriz. Susuz olduğumuz zaman su içeriz. Merakımızı tatmin için bilgi sahibi olmak isteriz ve bu isteği doyumak için de çalışırız. Arzular hareketlerin yapılmasında rol oynayan önemli faktörlerdir (Güriz, 1967, s.638).

“Arzu”nun bağdaşkları atomik tepinin en küçük yapısına kadar tüm doğa olgularında bulunabilir. Alfred North Whitehead ve Paul Tillich tüm doğa parçacıklarını pozitif negatif hareket diye adlandırmışlardır. Bu görüşe göre insan arzusunu oluşturan şey, kuvvet ve anlamın belirli bir biçimde birleşmesidir. Arzunun anlam unsuru Freud un arzu kavramında vardır ve arzuyu özellikle fantezilerde, özgür çağrışımlarda ve rüyalarda kullanabiliyordu. Çünkü arzuda yalnızca kör bir itme değil, anlam taşıyan bir eğilim görüyordu (May, 2008, s.259).

Biz bir şeyi bir sebebe dayandığı için arzu ediyor değiliz. Aksine ruhumuzun sebeplerini ararız. Çünkü onu özleriz. Hatta arzu ve ihtiraslarımızı bir arada yürütmek için felsefeler ilahiyatlar yaratırız. Schopenhauer insana “ Metafizik Hayvan” der. Başka hayvanların bir şeye arzu duymaları metafiziksiz olur (Schopenhauer, 1962, s.38).

“İrade” özbilinçlilik gerektirir, “arzu” gerektirmez. “İrade” ya-ya da seçiminin olasılığını ima eder, “arzu” etmez. “Arzu” “irade”ye sıcaklık, içerik, hayal gücü, çocuk oyunu, tazelik ve zenginlik kazandırır. “İrade” “arzu”ya benlik yönü olgunluk kazandırır. “İrade” “arzu”yu korur, onun çok büyük tehlikelere girmeden devamını sağlar. Fakat “arzu” olmadan “irade” yaşam gücünü, canlılığını yitirir ve kendiyi çelişerek yok olur. Sadece “arzu” var, “irade” yoksa, elinizde çocuk kalmış yetişkin olarak robot adama dönebilecek, yönlendirilen, özgür olmayan, çocuksu insan kalır (May, 2008, s.269).SA

İrade ve Gen

Hücrelerimizin çekirdeklerindeki kromozomlar genlerden oluşur. Genler, bedensel özelliklerimizi belirleyen şifreler- tariflerdir. Fakat insan davranışlarının tek belirleyicisi genler değildir. Davranışlarımızı belirleyen üç temel faktör vardır. Bunlar, genler, çevre şartları- öğrenme ve

insanın özgür iradesidir. Varlığımız için genetik yapımız gereklidir fakat yeterli değildir (Dökmen, 2000, s.76).

İrade Kavramına Psikolojik Yaklaşımlar Varoluşçuluk (Viktor Frankl, Rollo May)

Varoluşçu düşünce geleneği hem felsefede hem de psikolojide insanın varoluşsal sorunlarıyla ilgilenmiştir (Kartopu, 2006, s.14).

Varoluşçuluk öğretisine göre evrende kendi varlığını kendi yaratan tek varlık insandır ve insandan başka tüm varlıklar varoluştan önce yaratılmışlardır. Daha açık bir deyişle, ağaç ağaçlığını kendisi yapamaz, ama insan insanlığını kendisi yapar ve nasıl yaparsa öylece var olur, değerlerini kendi yaratır, yolunu kendi seçer. İnsan yaşamaya başlamadan önce yaşam yoktur ve yaşama anlam veren yaşayan insandır. Gerçekte doğada insana yol gösterecek kendinden başka bir şey yoktur. O halde insan özgürdür, yaşamını hangi biçimde isterse çizebilir, ne var ki insan kendi sorumluluğunu yüklenemediği derecede özgürdür (Geçtan, 1998, s.14).

“İnsan özgür olmaya mahkûmdur: Mahkûmdur, çünkü yaratılmamıştır. Özgürdür, çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez, artık bütün yaptıklarından sorumludur” (Sartre, s.39 akt. İnel, 2007, s.43).

Varoluşçu psikolojide insan davranışları üzerindeki genetik etki ve çevrenin etkisi reddedilir. Oysa insan, biyolojik özelliklerinden, fiziksel ve toplumsal çevresinden soyutlayarak ele almak hatalıdır. Çünkü böyle yaptığımızda, insanın fiziksel biyolojik varlığını ve evrim sürecindeki yerini gözden kaçırmış oluruz. Örneğin insan bir çölde doğmuş ise, balık tutmayı bilmemesinin tamamen onun özgür seçimi olduğunu ileri sürmek doğru olur mu? (Dökmen, 2000, s.34).

Varoluşçulara göre, ölümlü olduğunu bilen insan, anlamlı bir yaşam geçirip geçirmediği, elindeki seçme özgürlüğünü nasıl kullandığı ve sorumluluğunu ne ölçüde üstlenebildiği konusunda kaygılanır. Bu kaygıya “varoluş kaygısı” adı verilir (Dökmen, 2000, s.48).

Varoluşçu yaklaşımda temel endişeler dört tanedir. Bunlar, ölüm korkusu, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlıktır. Söz konusu dört temel endişe kaygı yaratır, bu kaygıyla başa çıkabilmek için insanlar bir takım savunma mekanizması geliştirir. Ölüm korkusu, yalıtım-yalnızlık ve yaşamada anlam bulamama, doğrudan birer kaygı kaynağı olabilir. Özgürlük kavramının ifade ettiği şey ise kısaca şudur: insan özgür seçimler yapabilen ve bunların sorumluluğunu alabilen, irade sahibi bir varlıktır. Bu özgürlüğün ne ölçüde kullanıldığı, varoluş sorumluluğunu ne kadar aldığı konusu ise insana kaygı verir (Dökmen, 2000, s.50).

Psikososyal Gelişim Kuramı (Erikson)

Erik Erikson, psiko-sosyal gelişim kuramını sekiz kritik dönemde toplamıştır. Her dönemde de atlatılması gereken bir kriz, bir çatışma bulunmaktadır. Bu dönemleri ise temel güvene karşı güvensizlik dönemi, özerkliğe karşı kuşku ve utanç dönemi, girişimciliğe karşı suçluluk duygusu dönemi, çalışkanlığa (başarıya) karşı yetersizlik (aşağılık) duygusu dönemi, kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi, yakınlığa karşı yalıtılmışlık (yalnızlık) dönemi, üretkenliğe karşı verimsizlik (durgunluk) dönemi, benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi şeklinde tanımlamıştır.

Özerliğe karşı kuşku ve utanç döneminde çocuğun yürümeye ve konuşmaya başlaması ile anneye olan bağımlılık azalır. Çocuk özerk bir biçimde davranmaya ve bağımsız eylemlerden zevk almaya başlar. İsteklerini kendi kendine ve anne babasının kontrolünde yapar (Oktaylar, 2006, s.70)

Kazanılan olumsuz duyguların yanı sıra özerklik döneminde edinilen özdenetim yetisi özgür iradenin gelişmesi anlamına geldiğine göre, bu dönemde edilen güç “irade gücü”dür. Özerklik döneminden çıkarılan kimlik duygusu, “özgür irademle isteyebildiğim neyse, ben oyum” olarak ifade edilebilir. Bununla bağlantılı olarak, kimlik bunalımının bu dönemdeki ön görünümü, “kendi olma iradesi” ve “kendinden kuşku” arasındaki çatışma olarak belirir (Erikson, 1968; Dereboy, 1993 akt. Arslan, 2008, s.27).

Erikson ayrıca psiko-sosyal gelişim dönemlerinin beşincisi olan “kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası” dönemine ve kimlik kavramına özellikle vurgu yapmaktadır. Erikson kimlik kazanma ve kimlik karmaşası döneminin, daha önceki dört dönemin kazanımlarının yeniden ortaya çıktığı, bireyin bu kazanımlar üzerine düşündüğü ve yaşadığı toplumla bu kazanımlarını bütünleştirmeye çalıştığı bir dönem olduğu ifade etmektedir (Arslan, 2008, s.3).

İkinci dönemin kazancı olan özerklik duygusu ve irade duygusu da ergenlikte kurulan güvenilen ilişkiler ve yol ayrılıkları içinde kişilikte kalıcı biçimde yer edebilir (Dereboy, 1993 akt. Arslan, 2008, s.32).

Görüldüğü gibi Erik Eriksonun iki evresinde irade kavramı gündeme gelmektedir. Özerkliği karşı kuşku ve utanç döneminde iradeyi kazanmaya başlayan birey kimliğe kazanmaya karşı kimlik karmaşası döneminde kişinin kimliğini oluşturmaya başladığı görülür.

Psikanalitik Yaklaşım (Otto Rank)

İstem, Rank ın, kişiliğin bütünleştirici gücü olarak kullandığı bir terimdir. Rank bu terimi, doğmuş olmanın doğal bir sonucu ve insan organizmasının gelişmesi için zorunlu bir öge olarak yorumlamıştır (Geçtan, 1998, s.157).

Otto Rank Doğum Travması adlı esrinde doğum sürecinin(ayrılış travmasıyla birlikte) insana özgü bütün ruhsal hallerin biyolojik olarak kavranabilecek nihai nedeni olduğunu ileri sürüyordu. Ruhsal yapının ortaya çıkması doğum travmasıyla baş etme girişiminin bir sonucuydu ona göre. Öyleyse her türlü nevrotik rahatsızlığın anahtarı bu ilk çatışmada yatıyor demektir yani kısacası her nevroz doğumla birlikte oluşmaya başlıyordu (Rank, 2001, s.12).

Doğum olayı sonucu dölyatağıyla bütünleşimi bozulan çocuğun dış dünyadan ayrı bir ego bütünlüğü yoktur. Bu nedenle, çevresinde yeni doyum olanakları sağlama ve yitirdiği beraberliğin yerine geçecek yeni ilişkiler arama çabası içine girer. Çocuk böylece seçimler yapmaya başlar, öğrenme süreci içine girer. Bu süreç boyunca ego yapısı oluşmaya başlar. İstem etkin bir güç olabileceğini fark etmeye başlayan çocuk, büyüdükçe kendi benliğini de ayrı bir bütün olarak hissetmeye başlar (Geçtan, 1998, s.158).

Rank istencin üç gelişimsel evresini tarif eder: (1) karşı istenç bir başkasının istencine itiraz (Yalom, 2001, çev. Babayiğit, s.469). Çocuk karşıt istemle anne babasına ve kendi dürtülerine hayır diyebilmeyi öğrenir. Rank istemin aslında karşıt istem olarak belirlendiğini söyler (Geçtan, 1998, s.158). 2- olumlu istenç, kişinin yapması gereken şeye hazır olması, 3- yaratıcı istenç, insanın istediği şeyi yapmaya hazır olması (Yalom, 2001, çev.Babayiğit, s.469).

Rank istem kavramıyla insanı bilinçli, amaçlı, seçim yapabilen ve kendine yön verebilen bir varlık olarak tanımlamıştır (Geçtan, 1998, s.158).

Freud psikanalizi irade karşıtı bir sistem olarak geliştirmiştir. Freud un iradenin, üç efendi id, süper ego ve dış dünyanın hâkimiyetinde olduğu gözlemi iradeyi yitirir. Freud iradeyi, harekete geçiren olumlu kuvvet olarak değil, bastırmanın hizmetinde bir araç olarak görüyordu (May, 2009, s.255).

Freud insanın kişiliğini araştırırken irade yerine id, ego ve süper ego gibi kavramlarla ilgilenmiştir. Freud'a göre bireyin kişiliği **id, ego, superego**'nun birleşiminden oluşmaktadır.

İd, bireyin en kaba, en ilkel, kalıtsal dürtü ve arzularını içerir. Bu ilkel kalıtsal dürtülerden ikisi cinsiyet ve saldırganlıktır. İd, davranışlarımızın altında yatan psikolojik enerjinin kaynağıdır İd'i denetleyen yapıya ego denir. Doğuştan varolan ve zamanla gelişen ego insanın biyolojik yapısına ters olan veya gerçeklere uygun düşmeyen eylemleri bilinçaltına bastırır süper ego ise bireylerin yaptığı her şeyde ahlak kurallarına göre hareket etme durumudur.

Freud iradeyi tüm sistemin şeytanı olarak görür, çünkü iradenin direnci ve bastırmayı harekete geçirme gibi olumsuz bir işlevi vardır (May, 2009, s.256).

Sonuç

İrade sorunu, zorunlu olarak güdü (sebeup), düşünme, karar, seçim, nedensellik ve benzeri çeşitli terimlerin açık seçik tanımını gerektirmektedir. Bu konuda ise düşünürler arasında bir birlik bulunduğu kolaylıkla söylenemez. Bunun yanında, gerekircilik ilkesinin geçerliği, sorunla ilgili tartışmaları etkilemektedir. İradî davranışların belli sebeplerin zorunlu sonuçları olduğu kabul edildiği zaman bile, psikolojik alandaki nedenselliğin doğada var olan nedensellikten farklı bulunduğu bir gerçektir. Bu farklılığı doğuran sebepler çeşitlidir. İrade sorununda seçim ile karşılaşmaktadır. Hâlbuki genel olarak tabiatta «seçim» den söz edilmemektedir. İnsanın ancak belli bir iradî hareketi yapmaya başlamasından sonra hareket diğer insanların duyu organlarıyla bilebileceği bir özellik kazanmaktadır. Öte yandan, neyin doğru olduğu veya ödevimizin ne olduğu düşüncesi de davranışlarımıza etki edebilmektedir.

Ayrıca, karakteri belirmiş ve duyu hayatı eğitilmiş, olgun bir bireyin davranışının nasıl olacağını önceden tahmin etmenin çoğunlukla mümkün olacağı söylenebilir. Ancak bu tahminin kesin bir gerçekliği ifade etmediği açıktır. Örneğin bir insanın karakter özelliğini belirtmek için onun cesur olduğunu günlük konuşma dilinde zaman zaman söyleriz. Acaba cesur olarak nitelendirdiğimiz kişinin belli bir durumda davranışının ne olacağını kesinlikle bilebilmemiz mümkün olur mu? Bu soruya kesin ve olumlu bir cevap veremeyiz. Çünkü çoğu zaman cesaretle hareket eden bir bireyin bazen

cesaretle bağdaşmayacak bir davranışta bulunması mümkündür. Bu davranışı doğuran güdünün ne olduğunu bilemeyebiliriz. Tuzun suda eridiğini söylediğimiz zaman cümlemizde bir kesinlik vardır. Fakat davranışlarla ilgili tahminlerimiz hiçbir zaman bu kesinlik derecesine yaklaşamaz. Bununla beraber davranışları, bireyin karakterini ve ona etki eden faktörleri bilmek şartıyla çoğunlukla tahmin edebiliriz, gerekirci görüşün kuvvetli yanını göstermektedir. Bazı psikologlar, bireyin iki türlü nedenselliğin etkisi altında bulunduğunu söylemektedirler. Bu nedenselliklerden birisi bireyin karakterini etkilemekte, diğeri ise belli bir davranışı düzenleyen nedensellik olarak ortaya çıkmaktadır. Diğeri bir psikolojik görüş ise, insanın karar verirken yalnızca karakterin ve dış sebeplerin değil, daha başka faktörlerin de etkisi altında kaldığını savunmaktadır. Eğer bu görüş doğru sayılırsa, henüz bilinmeyen ve iradî hareketlerde rol oynayan bu faktörlerin fonksiyonu, iradî karar mekanizmasının işleyişini aydınlatmakta rol oynayabilir ve irade sorununa ışık tutucu neticeler doğurabilir.

İrade sorunu, Malebranche'in dediği gibi bir «sır» olmakta devam etmektedir. Bu sırrı açıklayacak ve insanın iradî davranışını bütün ayrıntılarıyla belirterek, problemi, kökünden çözecek bir psikoloji teorisi henüz ortaya konulmuş değildir.

Kaynakça

- Arslan, E. (2008). *Bağlanma Stilleri Açısından Ergenlerde Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri ve Ego Kimlik Süreçlerinin İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, Konya.
- Başgil, A. F. (2009). *Gençlerle Başbaşa*. İstanbul: Yağmur.
- Birkök, M. C. (1998). *Sosyolojik Düşünme ve Metodjisi*. İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi.
- Çuhadar, C. (2007). *Hürriyet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2.
- Dökmen, Ü. (2006). *Varolmak Gelişmek Uzlaşmak*. İzmir: Sistem.
- Eroğlu, E. (2008). *Çalkantı ve Dalga*. İstanbul: Timaş.
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve sonrası*, İstanbul: Remzi.
- Güriz, A. (1967). *İrade Hürriyeti. Ankara Üniversitesi H. F. D., C:24, S:1, s.635-673*.
- May, R. (2009). *Aşk ve İrade. (Çeviren, Yuhit Namer)*, İstanbul: Okyanus.
- Morgan, G. (2009). *Psikolojiye Giriş*. Konya.
- Oktaylar H. C. (2006). *Eğitim Bilimleri Kitabı*. Ankara: Yargı yayınevi.
- Ören, K. (2006). *İrade Gücü*. İstanbul: Alternatif Düşünce.
- Özen, Y. (2011). *İrade ve İrade Eğitimi*. İstanbul: DER Yayınları (Baskıda).
- Özer, M ve Karabulut, Ö. (1998). *Türk Geriatri Dergisi*, cilt:6 sayı:2
- Rank, O. (2001). *Doğum Travması. (Çev.YÜCESOY Sabir)*, Metis.
- Schopenhauer, A. (2005). *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. İstanbul: (Çev, Levent Övşar)
- Schopenhauer, A. (1962). *İrade Felsefesi. (Derleyen, Sadi İrmak)* İstanbul.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu Psikoterapi. (çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit)*, İstanbul: Kabalıcı.

İnternet Kaynakçaları

- http://gelisimportali.net/index.php?option=com_content&task=view&id=244&Itemid=4
- Alışkanlık http://www.utkuduyar.com/projeleri/sunulari/Etkili_Insanin_7_Aliskanligi.
- <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/EHSM/1024/unite04.pdf>
- http://tip.sdu.edu.tr/akademikyapi/dersnotlar/Dahili_Tip_Cocuk_Psikiyatrasi/Donem_I_Tip_Fakultesi_Tibbi_Psikoloji_Ders_Notlari/DUYUM_VE_ALGI.pdf
- <http://www.genbilim.com/content/view/1500/38/>
- <http://www.nuveforum.net/65-felsefe/14931-pozitif-beyin-dusunce-gucu/>
- <http://www.historicalsense.com/Archive/Fener50.htm>
- <http://www.genetikbilimi.com/gen/beyinenerjimizi.htm>
- <http://www.genelsaglik.tk/tag/duygudurum-bozukluklari-pdf/>
- http://tip.sdu.edu.tr/akademikyapi/dersnotlar/Dahili_Tip_Cocuk_Psikiyatrasi/Donem_I_Tip_Fakultesi_Tibbi_Psikoloji_Ders_Notlari/GUDULEMELI_DAVRANIS.pdf
- http://www.ctf.edu.tr/anabilimdallari/pdf/378/Motivasyon_ve_Guduleme.pdf
- http://www.ctf.edu.tr/anabilimdallari/pdf/378/Motivasyon_ve_Guduleme.pdf
- http://www.ctf.edu.tr/anabilimdallari/pdf/378/Motivasyon_ve_Guduleme.pdf
- <http://www.irmak.k12.tr/rehberlik/pdf/14VeliBulteniDuygusalZeka.pdf>
- <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Eylem-Felsefesi.pdf>
- <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Eylem-Felsefesi.pdf>
- <http://www.genbilim.com/content/view/3594/88/>
- <http://www.bilgikitabi.net/sh.400.pdf>
- <http://www.lpghaber.com/html/phpbb2/Cuz-i-İrade--Kulli-İrade.--nedir--topic-12665.html>
- <http://www.aktolga.de/m6.pdf>
- <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler383373436.pdf> irade hur 1